

СТАТТІ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ

УДК 93/94:159.953

Солдатенко В. Ф.

ІСТОРІЯ І ПАМ'ЯТЬ: КОРОТКІ СУБ'ЄКТИВНІ НОТАТКИ

Проаналізовано розуміння та використання понять колективної пам'яті, інформаційної пам'яті, окреслено процес формування специфічного гранднративу в українській історичній науці та його значущість в побудові цінностей загальнодержавного значення. Переглянуто уявлення про співвідношення «подієвої» і «концептуальної» історій, обгрунтовано потребу активізації вивчення варіативності історичних процесів.

Ключові слова: колективна пам'ять, інформаційна пам'ять, культурна пам'ять, подієва історія, концептуальна історія.

Винесені в заголовок слова дуже багатозобов'язуючі. Передусім вони стосуються безмежного об'єкту, навіть позначити всі мислимі контури якого неможливо. Тим більше – абсолютно нездійсненне завдання – спробувати дати більш-менш вичерпні відповіді на незчисленні питання, які вибудовуються в нескінченний ланцюг для бажаючих дати не лише об'єктивні, а й навіть усвідомлено суб'єктивні тлумачення аспектів проблеми, серед яких просто не може бути чогось неістотного, малозначущого, неважливого. Очевидно, що й хід думок передбачити доволі непросто, оскільки порядок, характер «щеплення» ланок ланцюга також з неминучістю може породжувати такі непередбачувані злами думки і звиви логіки, які наперед не можна визначити найбездоганнішою системою координат.

Тож у короткій розвідці-есе, гадаємо, виправдано обмежитись мінімальним колом міркувань, які видаються лише відправними для досягнення теми. Можна навіть сказати, що вони носять більшою мірою постановочний характер і можуть слугувати базовими моментами для подальших глибших, ґрунтовніших пошуків і досліджень.

Деякі важливі думки, висновки, пропозиції нав'язані не тільки теоретичними студіями, абстрактними моделюваннями, а й досвідом практичного безпосереднього зіткнення з розв'язанням питань у процесі роботи в Українському інституті національної пам'яті, які частково вінчалися позитивними результатами, а частково залишали почуття невдоволення, супроводжуючись небажаним, негативним ефектом.

До цього слід додати ще один застережний момент: у зростаючій кількості публікацій про історичну та національну пам'ять, що з'явилися у вітчизняній історіографії останніх років, проглядає настійна тенденція сюжетно-сутнісних ретрансляцій різних зарубіжних концепцій з широ-

ким цитуванням авторитетних у даній сфері авторів [11]. Це здебільшого насправді допомагає поглибленому з'ясуванню досліджуваних проблем на рівні найтонших нюансів, однак перетворює такі праці на настільки вузькоспецифічні, вузькодосліджені, що починає відволікати увагу від осягнення взаємозв'язків між тими складниками процесів, які виявляються ясними, зрозумілими самі по собі на цілком очевидних зрізах, без зайвих, часом штучно ускладнених підходів і, зрештою, ведуть до утрудненого сприйняття загалом простих речей. А широко вживана термінологія з якомога більшою питомою вагою символів іншомовного походження, перетворена вже на обов'язковий модний атрибут, мало що вирішує, не сприяючи популяризації наукових набутків, відверто відлякуючи читачів, які не мають спеціальної підготовки у сфері наукознавства, психології, психоаналітики, фізіології, масових комунікацій, дискурсивних практик, метафоричного моделювання, маніпулювань свідомістю, філософських течій, логіки, моралі, релігії, політичних технологій, ідеологічних війн тощо.

Відтак, зовсім не відмовляючись від спроб якомога сутнісного проникнення у проблеми, які з'ясовуються, свідомо обирається такий рівень їх аналізу, а також форма відтворення, подачі, які видаються максимально доступними, адаптованими для широкого загалу за всієї об'єктивної їх природної складності.

Знання про минуле – невичерпний ресурс колективної пам'яті

Шанобливе ставлення до минулого – один з найважливіших показників рівня цивілізованості, моральності суспільства, загальнокультурного розвитку народу, нації, країни. Цю істину, гадаємо, не варто доводити – настільки вона самоочевидна й незаперечна. Інша справа, як вона реалізується в нашому житті, як виявляється у виборі сьогоденної позиції, визначенні перспективи, обґрунтуванні орієнтацій.

Зрозуміло, що одностайності тут апіорі бути не може, оскільки «задіюється» відразу стільки найрізноманітніших чинників об'єктивного і суб'єктивного характеру, «вплітається» стільки їх карколомних хитросплетінь, що віднайти якийсь один, нехай не найкращий, однак загалом задовільний, загальноприйнятний варіант-рецепт – справа недосяжна. Однак і не прагнути виробити певні, хоча б висхідні підходи (можливо, не варто поспішати гучномовно іменувати їх принципами, засадами, категоріями тощо), пускати все на самоплив не виправдано, неконструктивно, навіть – суспільно безвідповідально.

На перший погляд, мудрувати тут особливо не варто. Нашадки зобов'язані вдячно ставитися до вдяного, створеного, досягнутого

попередниками. Та відразу постає питання про те, чи всі набутки попередників заслуговують лише на позитивну оцінку, можуть бути предметом гордості, надихаючими прикладами для наслідування. Історія з неминучістю містить у собі чимало й негативу – чорних, драматичних, трагічних, травматичних сторінок, помилкових рішень, злочинних акцій. Нерідко світле й темне йшли поруч, взаємоперепліталися, взаємодоповнювалися, зумовлюючи кінцеву рівнодіючу вкрай заплутану, суперечливу, важкозбагненню.

Простих, легких рішень тут, звісно, бути не може. Це добре відомо зі спеціальних досліджень, великої кількості проблемних публікацій [3; 4; 5; 6; 8; 9; 10; 15; 16; 19; 21]. Хоча з абстрактно-теоретичними міркуваннями, логічними викладками і оцінками, притаманними їм, важко не погоджуватися, їх практичне застосування у багатьох і багатьох випадках викликає чимало питань, незгоджень, сумнівів, заперечень. Нерідко це супроводжується емоційними компонентами, вони зрештою висувалися на перший план, фігурують в якості головних, а то й всепоглинаючих, «всезаступаючих», абсолютних аргументів. Не обходиться і без підпорядкувань історичних знань/незнань політичній кон'юктурі, часом – примхливій і надто перемінливій моді. І зовсім не парадоксально тоді виглядають вельми відповідальні й високофахові публікації, об'єднані епатуючою назвою «Обережно – історія!» [14, с. 316].

Однак при виваженому, неквапливому обмірковуванні шляхів формування колективної, національної пам'яті усе ж доведеться погодитися з простою висхідною моделлю: в основі дуже складного й значною мірою суперечливого у змісті й проявах феномену лежить наукове знання, досягнення історичного досвіду, запропоноване фахівцями. Інакше кажучи – найраціональніше відштовхуватися від історіописань (писаних історій), розраховуючи що їх автори – науковці, для яких понад усе важить прагнення істини (іншим не може бути покликання вченого), керування в своїй роботі якомога більш послідовними дослідницькими принципами і орієнтирами, високою мораллю.

Як би там не було, скільки б критичних закидів не звучало на адресу істориків (часто справедливих), іншого відправного моменту (бази) для формування колективної пам'яті просто не існує. Звісно, тут же постає питання про неодмінне, складне переплетення індивідуальних пам'ятей із колективною. Адже в перших, окрім одержаних з «писаних історій» інформацій, зафіксувалися передані усно, «прищеплені» знання про досвід батьків, родичів, усієї освітньо-культурної сфери, оточуючого індивідуума суспільного середовища, суб'єктивні спостереження, оцінки, висновки (зокрема й на рівні побутового сприйняття й мислення) щодо найрізноманітніших процесів. В індивідуальній пам'яті зафіксувався результат

«естафети»), яка розпочалася не одне покоління тому і різними каналами долинула до сушого суб'єкта.

Колективна історична пам'ять, звісно, всотує в себе надбання множинності індивідуальних пам'ятей, але не складає їх механічно до купи, а надзвичайно непростим способом «сплавляє», поєднує. В результаті створюється феномен, в якому відрафінуються абсолютні, незаперечні цінності, що стають загально визнаними і непорушними. Водночас, у процесі взаємодії індивідуальних позицій і підходів одні з них отримують перевагу, стають домінуючими, інші, при зіткненні суперечливих чинників, закономірно (хоча іноді й не без інерції, навіть «ар'єргардних боїв») неминуче втрачають можливість бути віднесеними до спільних надбань. Однак чималим залишається і сегмент, в якому примирити, поєднати різне бачення тих самих епізодів, фактів, документів минулого не вдається, часом це з різних причин взагалі неможливо. Природно, непрості взаємозв'язки між означеними елементами, породжуючи нескінченну кількість проміжних варіантів, при всій своїй контраверсійності, не лише не можуть бути виключеними з підсумкової уяви про колективну національну та історичну пам'ять, а й з обов'язковістю мають враховуватись як об'єктивні реалії.

У якості інтегрального висновку можна констатувати: коли мова заходить про колективну пам'ять, на увазі маються не сумарні результати складання (нанизування, нашаровування) індивідуальних пам'ятей, а швидше загальні орієнтовні параметри, в межах яких пульсують уяви про досвід, що вміщається у пригадувальні можливості індивідуумів.

Тож означене, як видається, – висхідний пункт у системі координат, якою окреслюються контури національної та історичної пам'ятей.

Другим із найважливіших таких пунктів (питань), на які має бути дана обґрунтована відповідь, – наскільки глибоко сягає (може сягати, «занурюватись») історична й національна пам'ять. Знову, на перший погляд здається, що все «лежить на поверхні»: настільки, наскільки дають можливість проникнути в глибину минулого матеріальні й писемні (це звісно головні масиви, а не вичерпний перелік джерел) пам'ятки. Побудовані на їх основі знання досвіду, його оцінка різними (більшими або меншими) частинами входять в індивідуальну, а потім – колективну національну й історичну пам'ять.

Однак і тут пропонуються й інші підходи до тлумачення непростого феномену. Так німецький історик Я. Ассман вводить концепти «культурна пам'ять» і «інформаційна пам'ять» (комунікативна пам'ять). Колективна пам'ять визначається як «колективний концепт усіх знань (суспільства), що спрямовує поведінку і досвід в інтерактивну структуру суспільства і яка передається через покоління через повторювані практики і ініціативи» [1].

Порівняно із культурною пам'яттю інформаційна є короткотерміною пам'яттю суспільства. Вона пов'язана із існуванням живих носіїв пам'яті і досвіду. Вона охоплює три або чотири покоління. Зміст цієї пам'яті може бути визначений лише через «культурні формації», тобто через організаційну і церемоніальну комунікацію про минуле. Якщо «інформаційна пам'ять» характеризується своєю близькістю до сьогодення, то культурна пам'ять – віддаленістю від нього. Остання підтримується фіксованими чинниками, що не схильні змінюватися поряд із теперішнім часом, а навпаки розуміється доленосною та символічною, і визначається текстами, пам'ятниками і вшануваннями пам'яті.

Інформаційна пам'ять, навпаки, вказує на добровільну згоду серед членів групи щодо свого минулого, свого специфічного гранднративу та його значення, яке вони надають цьому минулому. Ці поняття можуть розходитися в теорії, але на практиці зливаються воедино.

Інформаційна пам'ять не підтримується інституціями, не культивується спеціалістами і не увічніюється матеріальними символами, тому вона обмежена часовою глибиною не більше 80 років або трьома поколіннями [1].

Намагаючись вплинути на процес формування національної пам'яті ми обов'язково маємо виходити з того, що водночас існує й розвивається як образи органічного, часом карколомного поєднання знань про минуле зі штучними уявленнями і потребами суспільного поступу, так і об'єктивний розрив (іноді говорять навіть про прірву) між минулим і сучасним.

І, нарешті, третій момент (думається, що читач розуміє – мова про найголовніші висхідні параметри, а не вичерпність феномена). Колективна пам'ять (і національна й історична) в кожен конкретний момент, у кожному окремому соціумі зазнає обов'язкових соціальних та ідеологічних впливів. Вона просто неможлива поза політикою й ідеологією (кон'юнктурою).

Фахівці різних напрямів приходять до природних, логічних висновків про зв'язок і залежність історичної, національної пам'яті (актуалізації, активізації процесу пригадування і забування) від стану суспільства, його соціальних, політичних, економічних, духовних параметрів, їх співвідношення, особливостей поєднання.

Однак, чим більш науковим, реалістичним, наближеним до об'єктивного досвіду є історичне знання, матеріалізоване в історичних працях (документальних виданнях, добротних дослідженнях, підручниках), тим надійнішою є база для формування на його основі національної пам'яті. В цьому сенсі варто з самого початку категорично відмежовуватися від позицій тих авторів, які заперечують за історією право бути наукою – встановлювати, розкривати тенденції, закономірності сус-

пільного розвитку, більше того – пізнавати, розуміти, витлумачувати, оцінювати минулий досвід.

Мало яка праця нашого часу обходиться без застережень, або/й розлогих міркувань досвідчених авторів, а за ними (вже масово) й початківців, боцімто історія – це зона суцільних імпрровізацій, поле для політичних маніпуляцій, з приматом міфологем, фантомів, прагматичних умоглядних конструктів, з безліччю «своїх правд» і т. ін.

Власне чогось принципово нового в таких сентенціях немає. Над подібними малозрозумілими процесами історіописання замислювався вже Ф. Ніцше, шукаючи відповіді на питання: «якою мірою життя взагалі потребує послуг історії?» [13, с. 167]. Хіба що з розвитком глобалізаційних процесів дехто до крайності радикалізує підходи, пропонуючи як риторичне питання «Чи виживе Кліо за глобалізаціі?». Втім, щоб не було жодних сумнівів, «про всяк випадок» дається й жорстка відповідь: «В епоху глобалізаціі історія не лише не потрібна: вона заважає, особливо історія національна» [2].

Варте подиву найбільше те, що подібні погляди сьогодні широко пропагують професійні історики (з вченими ступеннями, званнями), працюючи в наукових установах (академічних, вузівських), друкуючи праці на сторінках наукових видань, у солідних видавництвах. Тобто ті, хто є офіційними функціонерами наукового цеху, свою безпосередню галузь за науку не вважають, при першій ліпшій нагоді публічно висловлюють сумніви щодо повноцінності історичного знання, в усякому разі історіописань.

Звичайно, можна було б шукати пояснення такого парадоксу в повальному захопленні постмодерністськими теоріями, моді на ліберальні концепції, якими керуються як ті, хто в них непогано розбирається, свідомо використовує з певною метою, так і ті, хто віддаючи їм ритуальну данину, просто сліпо слідує в фарватері чужої логіки, стандартів мислення. Проте, це предмет спеціальної розмови.

В даному випадку достатньо обмежитися твердою, принципіальною заявою про те, що автор цих рядків, не поділяючи агностицичних підходів, не просто вважає історію повноцінною, однією з найрозвинутіших за тисячоліття, найбагатших на міцні традиції галузей наукового знання, а й не допускає можливості пріоритету пам'яті перед історією. Останнє означало б необмежені можливості свавільного управління «образами минулого», конструюванням стереотипів для зомбування масової свідомості. Інакше кажучи, закономірний, природний стан речей був би поставлений «з ніг на голову», а відповідна практика несла б у собі надзвичайно суспільно загрозливий негативний заряд.

Інституційний зріз формування політики національної пам'яті як об'єктивна реальність

Своєрідною рефлексією на поразки соціалізму в Європі в останнє десятиліття ХХ століття, водночас важливою складовою визначення ідеологічної парадигми перспективи суспільного розвитку стало створення інституцій, покликаних дати оцінки недавньому минулому для їх прагматичного використання в інтересах новітніх політичних процесів.

Найпоказовішим тут є приклад Польського інституту національної пам'яті – Комісії з питань розслідування злочинів проти польського народу. Маючи статус науково-дослідної установи з функціями слідства і обвинувачення, Інститут зайняв дуже поважне місце в суспільному житті країни. Завдяки піклуванню найвишого державного керівництва йому надано широкі й великі владні прерогативи, створено сприятливі умови для плідної діяльності. Колектив установи (крім центрального управління у Варшаві функціонує 11 регіональних управлінь) та 7 представництв у найбільших містах Польщі із загальною кількістю співробітників 2150 осіб виконує надзвичайно масштабні проекти щодо впорядкування й обробки на найновітнішому технологічному рівні одержаних у його розпорядження гігантських обсягом архівних фондів, забезпеченню доступу до них широкого загалу зацікавлених осіб, оприлюднення найвагоміших, найзначніших документів, їх аналізу та інтерпретації в періодичних виданнях і в книжкових варіантах, поширенню здійснюваних численних досліджень тощо. Особливу роль інститут відіграє в здійсненні практики політичних люстрацій, на що спрямовані зусилля прокурорського сегменту закладу.

На напрями, зміст і характер діяльності польських колег орієнтуються працівники таких же (у назвах є певні відмінності – наприклад, у Чехії це Інститут дослідження Тоталітарних Режимів) закладів практично усіх країн Південно-Східної Європи – Словаччини, Угорщини, Румунії, Болгарії, а також колишніх республік радянської Прибалтики.

Складність розвитку вітчизняних суспільних процесів зламу століть, особливості ідеологічних колізій привели до створення чогось схожого на європейські інституції в Україні лише в середині 2006 року. Власне, вирішальні чинники, які зумовили появу Українського інституту національної пам'яті (УІНП) як центрального органу виконавчої влади саме в цей час, цілком прозорі й зрозумілі.

Керівництво держави раніше просто відлякувала перспектива повторення досвіду сусідів, насамперед практика люстрацій. П'ятнадцять років існування незалежної України переконали переважну більшість політикуму у небажаних, передусім для нього ж, перспективах здійснення подібних акцій.

Однак Президент В. Ющенко і його оточення з перших днів приходу до влади прагнули довести свою безкомпромісну орієнтацію на західний зразок суспільного устрою, організації політичного життя. Тут УІНП і повинен був стати додатковим символом і аргументом, так би мовити, як для внутрішнього, так і для зовнішнього вжитку.

Усвідомлюючи, що діяти лише на власний розсуд буде неможливо, напрями роботи інституту визначалися у дещо завуальованому варіанті: турбота про історичну правду, об'єктивне відтворення в історіописанні тих сторінок, які в радянський час замовчувались, або тлумачились тенденційно, у вигідному для колишньої влади ракурсі.

Втім, громадськості водночас давалося зрозуміти, що в основу діяльності Українського інституту національної пам'яті буде покладено набутки не історичної науки, не максимально осягнуте, сумлінно засвоєне історичне знання, а маніпулятивні технології, міфотворення, умоглядні конструкти, які б впливали на суспільну свідомість відповідно до розуміння потреб поточного моменту, суб'єктивного бачення перспективи. Керівником УІНП було призначено визнаного вченого-фізика, академіка НАН України, відомого громадського і політичного діяча І. Юхновського, а його першим заступником також фізика, кандидата наук О. Іванківа.

У липні 2010 р. в УІНП працювало 43 особи, з них два доктори, 7 кандидатів історичних наук (майже всі – початківці) і один кандидат технічних наук. Таке кадрове забезпечення вже не могло бути свідченням турботи щодо рівня якості професійного потенціалу колективу, а наукові праці співробітників переконливо засвідчили готовність тиражувати публікації кон'юнктурного («потрібного») спрямування і характеру.

Щоправда, власних досліджень, які б оформлялися у видання помітного для історіографічного тла рівня, не виходило, хоча фінансові можливості, порівняно, скажімо, з академічними закладами гуманітарного профілю, були незрівнянно кращими. Певною компенсацією в такому випадку були публікації тих залучених до співпраці авторів, які, вочевидь, вважалися керівництвом УІНП відповідними їхнім уявленням про тогочасні ідеологічні потреби. В результаті заданість, тенденційність відбору поширюваної друкованої продукції під грифом інституту була безсумнівною [18].

Мабуть інакше не могло йти, коли виконуючий обов'язки Голови УІНП І. Юхновський дав програмне інтерв'ю «Урядовому кур'єру» (26 листопада 2008 р.) під вельми характерною й настільки ж претензійною назвою «Пам'ять народу формує його історію». А щоб «розбудити націю» академік закликав переінакшити історію, дати їй нове прочитання.

Не можна не помітити, що нові, точніше, у більшості перелицьовані інтерпретації були плодом зусиль все тих же вчорашніх працівників наукового цеху, котрі зрікалися попередніх поглядів.

Позиція і пояснення поведінки більшості з них виявилися достатньо прикметними. Одні публічно, у засобах масової інформації скоромовками, здебільшого принагідно заявляли, що чогось до того не знали, не розуміли, або змушені були продукувати свої праці під ідеологічним диктатом, чи в умовах зловісної цензури й таке інше, і лише за нових умов одержали можливість зайнятися справжньою творчістю, здійснювати об'єктивні дослідження. Інші воліли не згадувати про своє минуле, наполягаючи на тому, що дійсна їх наукова сутність – у новітніх публікаціях, усних виступах. Спільним же для обох груп стало войовниче ставлення до тих колег, які не поспішали «перелицьоватися». Вони перетворювалися на об'єкт brutальних атак, що в умовах антикомуністичної істерії, судячи з усього, в очах прихильників новоспечених орієнтацій виглядало ще й додатковим аргументом щодо їхньої лояльності, навіть запопадливості перед владними структурами. До очільників останніх навіть апелювали з «відкритими зверненнями», «листами», які по суті та й за формою більше нагадували пріснозвісні політичні доноси.

Особливо активно ревністю чомусь відзначалися ті, хто в попередні часи «холодної війни» знаходилися «на самому вістрі ідеологічної боротьби» – фахівці з критики буржуазних, буржуазно-націоналістичних фальсифікацій історії і політики КПРС, непримиренні «викривачі» нелюдських буржуазних порядків, які тепер, у новітніх публікаціях, миттєво обернулися на неперевершені зразки суспільної організації, втілення найпослідовніших гуманістичних ідеалів.

Вочевидь, здійснені кроки, затрачені зусилля для організації Українського інституту національної пам'яті загалом мають право на позитивну оцінку, в усякому разі – як зрозуміла реакція на ідеологічні тенденції в сусідніх країнах. Водночас, спроба скопіювати зарубіжний досвід із самих початків виявилася непридатною через особливості внутрішнього політичного розвитку України, а очевидний брак науковості в діяльності установи (найнаочніше кон'юнктурність підходів до участі в суспільному житті виявилася в кампаніях, спрямованих на розкручування геноцидної концепції трагедії 1932–1933 рр., акціях по героїзації ОУН і УПА, обіцянках створення «канонічного підручника» з історії України тощо) викликав критичну реакцію авторитетних наукових установ, передусім Національної академії наук України, зокрема відділення історії, філософії і права.

То ж значною мірою логічними виглядали рішення керівництва держави (Указ Президента України В. Януковича, постанови Уряду про зміну статусу інституту): було ліквідовано УІНП як центральний орган виконавчої влади і засновано під такою ж назвою науково-дослідну установу в управлінні Кабінету Міністрів України.

Спроби впровадити наукові підходи, визначити перспективні напрями роботи інституту в новій якості відразу вивели на розуміння об'єктивної потреби існування й функціонування подібного закладу в гуманітарному сегменті суспільного життя, а також постійно детермінували корекцію в поглядах на саму сутність феномена національної пам'яті, забезпечення належного рівня науковості у формуванні політики в цій сфері.

Відправним і, водночас, стрижневим елементом у вибудові концептуальних засад, стратегії діяльності колективу стало чітке усвідомлення того, що єдиним і найнадійнішим, найвагомішим джерелом формування політики національної пам'яті може бути лише об'єктивне історичне знання, максимально можлива об'єктивна оцінка попереднього досвіду, якомога більше наближення до істини. Зрозуміло, що найуспішніше таку роль може виконувати історична наука.

Головними сферами використання історичного знання є, передусім, наступні:

- власне евристична функція («добування» нового знання);
- зміцнення національної ідентичності;
- збереження національної пам'яті і спадкоємності, традицій;
- забезпечення легітимності політичних ідеологій, рухів та інститутів;
- освітня, педагогічна функція.

Важливо наголошувати на евристичній функції історичного знання, яке єдине здатне забезпечити вірогідну реконструкцію історичних реалій і якісну експертизу соціальних процесів на основі ретроспективної інформації. Тому, зовсім не применшуючи значення інших сфер, на які ефективно впливає знання про досвід попередників, у сенсі розпочатої розмови, особливий акцент на евристичні функції видається першочерговим і самозрозумілим.

Вищевикладене дає всі підстави для цілком визначеного, переконливого висновку про органічний зв'язок між забезпеченням якомога вищого, якісного рівня досліджень, передусім у сфері історичної науки, й імплементації різними засобами найновітнішого раціонального знання в масову суспільну свідомість.

Набуття досвіду в реалізації двоєдиного за глибинною суттю завдання зумовлює, своєю чергою, з'ясування двох груп питань: що непокоїть, не задовольняє вимогам часу і від чого є наполегливий сенс відмовитися (у низці випадків якомога категорично, рішуче), і на чому слід зосередити увагу й зусилля.

Предмет особливих турбот – загрози для наукової історії й національної пам'яті

Навряд чи хто буде заперечувати: поступальний рух в історичній науці, як і в житті загалом, неможливий без подолання уявлень і стереотипів, які ще вчора видавалися вірними, об'єктивними, наближеними до істини, а вже сьогодні вимагають неодмінної корекції, уточнень а то й неминучої відмови як такі, що застаріли, стали просто непридатними для користування. Необхідно лише завжди пам'ятати, що означений процес безперервний і нескінченний. Адже на практиці зустрічається безліч випадків, коли спростовуючи положення, вислови, оцінки, які жили себе, прибічники змін і нововведень, добившись свого, зупиняються на тому і надалі абсолютизують точку зору, яка домінувала, чинять відчайдушний опір тим хто, за їх же прикладом, намагаються продовжувати поступальну ходу, підніматися вище, виступають за природне оновлення звичних формул, інтерпретацій, концепцій.

У другій половині 80-х років минулого століття, в умовах горбачовської перебудови, суспільні настрої рішуче коливнулися в бік недовіри до панівних на той час історіографічних підходів і узагальнень, продуктивних радянськими вченими. Однак за нетривалий період (до 1991 р.) виробити, належним чином обґрунтувати, закріпити нові концептуальні орієнтації було неможливо. В умовах же розпаду Союзу РСР, краху соціалізму, набуття колишніми радянськими республіками статусу незалежних держав з надзвичайною оперативністю заговорили про кризу вітчизняного суспільствознавства, гуманітаристики в цілому, сформувався суспільний запит на переоцінку минулого. Готових рецептів тут не існувало ні на методологічному рівні, ні на зрізі фактологічного забезпечення. Так вдалися до досить простого, навіть примітивного в своїй суті прийому. Оскільки тривали десятиліття надзвичайно жорсткого ідеологічного протистояння, психологічних змагань, «холодної війни» протирадянської історіографії слугували концепції західних політичних наук (радянознавства, кремлінології, етнології, етнопсихології, тощо), саме вони й були «взяті на озброєння». Їх ретивими adeptами стали як ті, хто був не в спроможності запропонувати власного оригінального бачення історичного минулого згідно несформованих наукових критеріїв, так і ті, хто нездатність до критичного мислення енергійно підміняли безмежно аполітичними запозиченнями чужих інтелектуальних надбань, видаючи їх за власне досягнення істини в останній інстанції.

Характерні для пострадянської гуманітаристики в цілому тенденції доповнювалися особливостями регіонально-націоналістичного забарвлення на зрізі «національних історіографій», які в регіоні оформилися в концепцію україноцентризму.

Все очевидніше ставало, що здійснені за роки незалежності України зрушення в історичній науці, формуванні на її базі політики пам'яті, попри певні позитивні ефекти, більше окреслювали відсутність конструктивності, характеризувалися безперспективністю, означали прямування у безвихідь.

Добре відомо, що найнагальніші об'єктивні суспільні потреби реалізуються за допомогою суб'єктивного чинника. В цьому сенсі зрозумілими було бажання політичного і державного керівництва змінити в 2010–2011 рр. дирекцію УІНП, зміцнити його науковий потенціал. Через низку обставин вирішення завдання набуло затяжного характеру.

З категоричних відмов заповнити вакансію, що утворилася, почав свій шлях до інституту й автор пропонованої публікації. Не без серйозних вагань він подолав поріг установи і після відповідного рішення Кабінету міністрів України. Єдиним заспокійливим аргументом тут була хіба що повна відсутність будь-яких попередніх умов чи вимог, директивних настанов. Натомість було висловлено прохання спробувати надати інституту наукового спрямування. Будь-яка творча людина не може належним чином, дуже високо не оцінити рідкісного шансу – мати справді «вільну руку» у своїй діяльності.

Адже саме внутрішнє принципове неприйняття сутності змісту, характеру функціонування УІНП в 2006–2010 рр. була головною причиною рішучого небажання пов'язувати з ним свою долю. І хоча публічно на той момент (2010 р.) не було висловлено жодного оціночного слова, не сформувався бодай якихось думок чи пропозицій щодо можливого вдосконалення чи корекції роботи поважної установи, карт-бланш видавався непоганим стартовим майданчиком для реалізації нового вектору, де б на чільне місце висувалися наукові критерії й академічний досвід. Інакше кажучи, було одержано своєрідний мандат на проведення реформи в одному з надзвичайно важливих ідеологічних підрозділів, затвердження стандартів професійної наукової етики, закріплення орієнтації на суб'єктивно вироблені й апробовані життєві цінності.

Вибудувати нову парадигму діяльності Інституту, а це, зрозуміло, завдання не одного дня, доводилося зовсім непросто.

З одного боку, сьогодні можна скористатися можливостями, пов'язаними з відмовою від жорсткої моноідеології, запровадження свободи слова і обміну думок. Розширення доступу до інформації, зокрема документально-архівної, використання конструктивних методик.

З іншого боку, реальністю стала втрата стабільних соціальних і моральних орієнтирів, виник хаос методологічних підходів, посилений панівним постмодерністським релятивізмом у зарубіжній науці, зросли настрої недовіри до самостійності гуманітарних наук, поширилися і посилилися сумніви в достовірності історичного знання.

Як не прикро говорити, але критичний погляд на сучасну історіографічну ситуацію (вона майже не змінилася за останні 2-3 роки) наводить на сумні висновки: історію на наших очах перетворили на товар, а істориків – на торговців «історичними інтерпретаціями», які навчилися вигідно продавати «образи минулого» на ринку ідей.

Не дуже конструктивними є досить поширені пропозиції розрізнити поняття «минуле» (те що було об'єктивною реалією) і «історія» (як власне наука, яка завжди мала і має «відрив» від минулого хоча б на основі того, що різні методологічні принципи і підходи, які обирають науковці, дослідники вимальовують різні «картинки», «образи минулого», які не співпадають у представників різних шкіл, відмінних політичних, релігійних, корпоративних орієнтацій, залежать від рівнів загальної культури, сумління і моралі).

Гадається, тут відбувається дещо штучне зміщення понять. Історія це саме і є те, що було, тобто минуле. А процес його пізнання – це історіописання, «написані історії», тобто спроби відтворення уявлень про процеси, явища, події факти, їх тлумачення і оцінки. Отже, мова про історичні твори, які всотовують у себе добуту й проаналізовану найрізноманітнішу інформацію – звісно, не всю без винятку суму, якою опанував дослідник, а ту, яка, на його погляд (звичайно, суб'єктивний), найбільшою мірою, найреальніше відбиває те, що було в минулому (в реальній історії). Елемент суб'єктивізму неминучий, однак він тим менший, чим послідовніше історик дотримується науковості.

Послідовно відстоюючи позицію відмежування від релятивізму (неможливості історичного пізнання в принципі, або, принаймні, відмови від його піднесення до наукового рівня), важливо ні на йоту не полишати переконання в тому, що історичні процеси є втіленням (матеріалізацією) суспільних закономірностей, розуміння, розкриття, осягнення яких цілком досягне і, власне, є безпосереднім завданням гуманітаристики, передусім, історичної науки. Інакше втрачали б будь-який сенс зусилля велетенської армії професійних істориків, яким відводилася б мало шановна, навіть принизлива роль лише імітаторів наукової діяльності.

Не в змозі розрізнити, хто щиро сповідує релятивістські схеми, а хто просто намагається не вибитися з модного фарватеру, гадається, всім без винятку можна запропонувати дати відповідь на питання: служіння науці (хай без зайвого пафосу – «чорнова» робота в науковій сфері) з абсолютною необхідністю вимагає пошук у напрямі доказовості пізнання.

Якщо на цьому шляху зустрічаються неадекватності, недосконалість, відхилення чи спотворення, яких припускаються попередники, або сучасники, – то це зовсім не причина для відмови історії у статусі наукової галузі, дисципліни, яка має свої доволі ясно окреслені пред-

мет, метод, функції. Вдосконалення ж у кожному з названих сегментів – потреба внутрішньої логіки розвитку галузі, як безперервної життєвої еволюції в цілому. Було б, приміром, дивним, протиприродним, якби представники математики, фізики, біології, хімії, інших галузей знань, перестали вважати предмет своїх зацікавлень і занять наукою лише на тих підставах, що якісь задачі залишаються нерозв'язаними, теореми не доведеними, гіпотези поки що не підтвердженими лабораторними дослідженнями тощо. Процес наукового пізнання нескінченний і вчені вірять у неодмінний прогрес, хоча на сьогодні далеко не всього вдається досягти.

Значна ж частина істориків, потрапляючи у полон певних філософських схем, породжуваних, як відомо, не в останню чергу за тисячоліття існування цієї загальноновизнаної, важливої науки, обставинами, «небезгрішним» прагненням пристосування до них, і собі шукає можливостей для того, щоб довести не тимчасову неспроможність, а принципову неможливість навіть претендувати на роль науки. В «союзнаки» тут залучаються, передусім, зарубіжні авторитети, а рівень науковості нерідко вбачається в еквілібристиці іноземними термінами.

Справа, звісно, не лише в складнощах сприйняття текстів, переобтяжених іноземною термінологією, до речі, не завжди доцільно «до місця» вживаною. За бажання, чи за потреби можна озброїтися тлумачним словником і «продертися» крізь штучні словесні хащі й завали. Тих хто захоплюється історією, хто хотів би розширити діапазон інформації про минуле, буквально залякують тим, що для розуміння «смишлів» проникнення до сутності історії слід оволодіти всіма аспектами минулого в «людському вимірі», які інтегрально враховують: історію ментальностей (форм стереотипів свідомості і поведінки), історичну антропологію (форми побуту і соціальних практик), історію повсякденностей (середні норми поведінки людини), «нову культурну історію» (комплекс вірувань і очікувань, символів і форм їх репрезентації, міфів і церемоній), історію приватного життя (не публічну сферу життя), гендерну історію (суспільно зумовлені форми взаємодії чоловічого й жіночого досвіду), соціальну психологію (визначення «базисної особистості», характерної для епохи) і т. ін. Всього не перерахувати, і звичайно пізнати все вищезгадане, а ще з'єднати разом – практично неможливо. Звідси – нащадки ніколи не зможуть достеменно знати про життя, досвід своїх попередників. Значить створюватимуть домисли, міфи, а то вже, звісно, не наука. Тим більше не можна видавати за науку свідоме маніпулювання сегментом насправді відомого й незаперечного, до чого вдавалися професіонали – історики, політики попередніх епох, і продовжують охоче практикувати і понині. Відповідний і прогностичний висновок – так буде завжди. Розуміючи

увесь цинізм висловлюваного надалі риторичного питання, гадається, є усе ж сенс дослухатися і до присутнього в ньому «раціонального зерна»: чи варто взагалі кому б то не було (еліті, лідерам держави, інтелігенції, широкому загалу громадам, особливо підростаючому поколінню, на яке спрямовані зусилля освітньо-виховної сфери тощо) дослуховуватися до історії, її уроків, висновків, якщо, звичайно, це той продукт (конструкт), який пропонується прихильниками постмодерністичного релятивізму.

Гадається, на загал потрібна інша історія – простіша, ясніша, й розумніша у підходах до відтворення і суспільно очевидніша. Скажімо, якщо спробувати уявити, чого (яких елементів) ми не задіємо в процес сприйняття того життя, в якому ми існуємо (за прикладом підходів, пропонованих вище для пізнання й розуміння минулого – його смислів і сутностей), то, здається, ми нині суцільні, й існувати б не могли, не могли б займатись осмисленням, цілеспрямованою, суспільною й індивідуально корисною діяльністю.

Поглиблення в предмет пізнання, примноження його граней – прагнення зрозуміле і, безперечно, схвальне. Однак тут, вочевидь, є і межа, переступаючи яку починає відтворюватися феномен «наука для науки» і втрачається суспільна роль в значущість здобутих знань.

Повернення тих хто належить до наукового цеху на принципові позиції, вочевидь, завдання з нелегких. Завзято виконуючи на хвилях попудлізму «соціальне замовлення», історики спродукували доволі масштабний перегляд усталених наукових надбань, зокрема у націоналістичному, псевдопатріотичному, конфесійному руслі.

Можна вважати справжньою бідою те, що, спекулюючи на породженій фундаментальною суперечністю між соціальним ідеалом і соціальною реальністю, спритні історики на хвилі оманного національно-патріотичного ентузіазму з допомогою засобів масової інформації, зокрема – електронних, поширили сурогатний інформаційний продукт, який викликає агресивні рефлексії у тієї чи іншої частини суспільства (жителі Сходу і Заходу, покоління людей, які виростили і тривалий час жили в СРСР і тими, хто народився і сформувався уже в незалежній Україні), веде до суспільної, національної ерозії, розколів, протистоянь, конфліктів.

Прикрою реалією нашого часу залишаються здійснювані з неприхованим цинізмом карколомні маніпуляції, результатом яких є трансформація національної пам'яті та псевдо-пам'ять.

На жаль, від цього феномена не можна просто відсахнутися. Його доводиться спростовувати й на серйозному науковому рівні, намагатися відповісти на низку не таких уже й простих та одновимірних питань: як співвідносяться (за питомою вагою) у кожному випадку раціональне знання і деформовані уяви, дійсність і вимисли, реальність і фікція?

Ще складніше дається з'ясування поєднання в кінцевому «продукті» таких елементів як ступінь збереження в пам'яті можливого й потрібного (необхідного) обсягу інформації й етика забування (а в останньому – елементів бажаного й небажаного).

Сторонньому споглядачеві цілком доречно подивуватися: назви публікації, їх зміст часто нагадує зведення звітів з далеко ненауковими, «мілітарно» забарвленими сентенціями: «війни за історію», «бої (битви) на історичних полях», «війни пам'яті», «війни пам'ятників»...

Суспільні настрої безперервно підбурюються спекулятивними «вкидуваннями» провокативних інформаційних приводів – в тих чи інших виданнях викреслюють одні прізвища, вписують інші, що негайно призводить до галасливих дискусій, в яких приваблює безпросвітний непрофесіоналізм. До пантеону героїв в одних регіонах потрапляють імена осіб, які в інших вважаються одіозними, не лише неприйнятними, а й такими, що обурюють національну гідність, ображають пам'ять про батьків і дідів.

Навряд чи ініціатори гучних, часто з елементами істеричності акцій, замислюються, наскільки вони шкодять іміджу України, руйнують політичну культуру нації, створюють ризики національної безпеки.

Достатньо досвідчені в науковій верифікації фахівці з тривогою відзначають невідповідність суспільної свідомості людей на пострадянському просторі до сприйняття історії як строгої науки, яка оперує набором перевірених тривалою практикою методів доказової перевірки пропонованих положень, висновків, узагальнень.

Прикрим фактом залишається те, що зараз в Україні відсутня історична концепція, яка б позитивно сприймалася більшістю громадянства й консолідувала його в політичну націю. Наукові дослідження, а ще більш за все – численні публікації на історичну проблематику, виявилися у великій залежності від політичної кон'юнктури і часто слугують потребам ідеологічного обслуговування програмних настанов і розрахунків, стратегії і тактики, масових акцій різних політичних сил і партій. Професійні історики об'єктивно несуть чималу частку відповідальності за те, що їх праці, у поєднанні з іншими чинниками, прагматично, цілеспрямовано використовуються для підбурювання настроїв регіонального егоїзму, зверхності, ведуть до протистояння між соціально активним громадянством Сходу і Заходу країни, для штучного культивування виявів недовіри, розмежування й розколу між поколіннями, для стимулювання індивідуалістичних нахилів, ерозії нації.

Загальні деструктивні тенденції, які дають себе знати в розвитку сучасного суспільства, породжують маргіналізацію і депрофесіоналізацію значної частини спільноти істориків, яка заняття наукою проміняла на обслуговування популістських настроїв певної частини громадян.

Останнє, звісно, дає оперативний комерційний або політичний зиск, однак у більшості серйозно шкодить досягненню нової якості розуміння й оцінки минулого досвіду, якого вимагає час.

Одна з прикрих реалій останнього часу – домінантна нетерпимість до поглядів опонента, втрата не те щоб поваги до його незаперечних аргументів, а небажання, невміння їх навіть вислухати, категоричне немотивоване заперечення, точніше відкладання «з порогу» точки зору «чужого» – тобто того, хто здатен на власну думку, її обстоювання. Брак науковості спритно підміняється апеляцією до емоцій, гіпертрофованих етнічних рефлексій, звинувачень у зраді національної ідеї тощо.

Природна толерантність, прагнення істинних поборників наукового знання спокійно в наукових традиціях відстояти принципові позиції через інтелігентні, чемні роз'яснення сутності суперечливих, неоднозначних процесів і явищ кваліфікуються як фальсифікаторські зусилля ворожих українському соціуму людей. Засоби масової інформації охоче вдаються при цьому до послуг індивідів, рівень фахової підготовки яких здебільшого об'єктивно сумнівний, а моральне обличчя нерідко тягне за собою скандальний шлейф.

Складність ситуації значною мірою зумовлюється тим, що опонентами не висувається альтернативних наукових рішень, конструктивних пропозицій, а дискусії незмінно збиваються на осоружну політизацію, де переповнене емоціями войовниче дилетантство демонтує нездатність до сприйняття будь-яких аргументів, якщо такі не вписуються в їхні рефлексії.

На жаль, доводиться констатувати, що українське суспільство новітньої доби, а не лише історики виявляються невідготовленими до історичних дискусій. В питаннях про роль революцій і реформ, статус національної державності, репресії, голодомор, діяльність організацій на кшталт ОУН і УПА, як і ще багато інших, не проводяться грані між фактом і оцінкою, джерелом та інтерпретацією, текстом та умоглядною конструкцією тощо. Навпаки, проблемні звучання прагнуть безцеремонно поширюватися на історичні дослідження через апріорно підібрані оціночні категорії, паралельне знецінення праці фахових істориків.

Особливо згубним ефектом обернулася здійснена поспіхом кон'юнктурна переорієнтація більшості істориків з формаційного на цивілізаційний підхід. З допомогою останнього ось уже два з лишком десятиліття не те що не вдається виробити скільки-небудь прийнятної концепції історії України, а дедалі наочніше стає перспектива безвиході, до якої ведуть інтелектуальні зусилля вітчизняних дослідників. Ігноруючи внутрішню логіку розвитку науки, історики продукують праці, які «спрацьовують» на потребу «регіональних патріотів», вносять дифузію в загальнонаціональну свідомість, ведуть до її неухильної ерозії.

Прагнучи озброїти ретроспективними аргументами ревнителів різновекторних інтеграційних проєктів, історики вдаються до селекції фактів, аргументів, особистостей.

Чималі проблеми виникли в процесі «націоналізації історії», яка розпочалася з розпадом Союзу РСР. Відмова від послуг радянських історичних концепцій (значною мірою зрозуміла, виправдана) призвела до прагнення мати «іншу історію», вирвати національне минуле з «імперського і радянського контексту», створити праці на основі етноцентризму, україноцентризму.

Чи того в принципі нелегко досягти, чи просто ще не настав час, однак зусилля на даному напрямку навряд чи можна визнати вповні результативними. Поряд з незаперечними зрушеннями в дослідженні багатьох тем і періодів, які раніше не вивчалися, спродуковано масу праць, в яких через штучні розриви, розмежування, протиставлення не вдається звести «кінці з кінцями», а пропоновані пояснення викликають чимало питань, сіють недовіру не лише до тих чи інших публікацій, а до історії як науки в цілому.

Одним із результатів «націоналізації історії» став пасеїзм (термін походить від французького слова *passé* – минуле) – такий ступінь самозахоплення, самолюбубання минулим, який заважає бачити перспективу. Розважливі дослідники вважають такий феномен справжньою бідую вітчизняної історіографії та й суспільної думки [11, с. 11]. Однак, лише відмежування від нього кордоном науковості також мало що значить. Множаться чужорідні, фантастичні конструкції «космічної», «трипільської», «козачої», «європейської» (і аж ніяк не євразійної) нації, а полиці книг-рєнь продовжують заповняти видання любительського рівня.

Реальністю нашого часу стало активне перенесення у сферу історичних публікацій технологій, притаманних політичній (політологічній) науці. Поширеним явищем, зокрема, стало моделювання минулого відповідно до тих чи інших потреб, що з неминучістю веде до «підгонки» інтерпретацій минулого під наперед задані схеми.

По суті в карколомні взаємини вилились такі різноспрямовані процеси сучасності як глобалізація й реалізація ідеї творення національної історії (етноісторії). Очевидні суперечності фахівцями тут поки що більше констатуються, а скільки-небудь конструктивних, привабливих, цікавих, пропозицій щодо виходу з ситуації не виникає [17, с. 687], що не може мати негативних наслідків для формування й функціонування історичної і національної пам'яті.

Безперечно, розширення контактів із навколишнім, дедалі глобалізованим світом здатне збагатити емпіричний та методологічний багаж української історичної науки (за умов, звичайно, її громадянської й профе-

сійної самодостатності), тісніше інтегрувати її у всесвітній фаховий простір та збагатити у процесі творчих контактів із зарубіжними колегами. Водночас варто розуміти, що глобалізація об'єктивно детермінує «центризм сили» вироблення й здійснення цілком визначеного курсу, спрямованого на ерозію реального суверенітету національних держав, уніфікацію духовного виміру буття людства, і в крайніх своїх проявах ставить під серйозне питання забезпечення права націй і держав на власну цивілізаційну самобутність, традиційну культуру, включаючи національну пам'ять й національну гідність (здатність до «суверенного історіописання») й захисту, з опорою на нього, власного політичного вибору і традиційних соціокультурних орієнтацій народів).

Дедалі гучніше лунають твердження про те, що нова глобальна історія має створюватися поза фокусом національних історій, «долати націоналізм», йти паралельно із глобалізацією самих національних і регіональних історій.

Крайніми формами загроз, які об'єктивно несе глобалізаційний тиск на національну (історичну) пам'ять народу, є цілеспрямовані інформаційно-психологічні впливи, які знаходяться в арсеналі так званої організаційної зброї й застосовуються щодо національної (історичної) пам'яті того або іншого народу (суспільства) з метою послаблення реального суверенітету держави й морально-психологічної стійкості народу. Серед прийомів, які застосовуються для руйнації поля національної пам'яті, звертають на себе увагу передусім:

- штучна ерозія позитивної, суспільно значущої для життєдіяльності народу та держави пам'яті про минуле;
- вилучення або «перекодування» змістів та світоглядних основ, котрі спираються на колективну пам'ять про минуле;
- впровадження у масову свідомість чужорідних, політично загострених тлумачень історії, які ведуть до дезінтеграції державницької організації та суспільного буття народу;
- пряма фальсифікація (фабрикація) історико-документального матеріалу, або приховування «небажаної» історико-документальної бази, інформації, застосування спекулятивних (маніпулятивних) прийомів інтерпретації фактичного матеріалу;
- наполеглива дискредитація (демонізація) історичної спадщини та традицій, ключових фігур історичного поступу нації;
- намагання довести до антагонізму світобачення в цілому та погляди на історію між різними поколіннями українського народу, що загрожує штучним перериванням цивілізаційної традиції та ерозією нації зсередини;
- створення відповідних структур, підготовка, виховання та заохочення «інтелектуального ударного загону» «війни з вітчизняною історією»

з одночасними теоретико-методологічним роззброєнням та морально-психологічним спантеличенням гуманітарного професійного прошарку;

● прагнення до деінтелектуалізації, денаціоналізації масової свідомості як головної передумови «перекодування» історичної пам'яті – важливої складової державно-політичної лояльності та національно-культурної (цивілізаційної) ідентичності.

Важливість зміцнення й захисту історії й національної пам'яті, як громадянсько-політичного чинника існування й розвитку Української держави у глобалізованому світі, дедалі глибше усвідомлюється фахівцями.

Один з очевидних і загально визнаних поглядів – це відмова від використання національної історичної пам'яті у якості інструмента досягнення певної політичної мети, протидія міфотворенню, стереотипізації.

Пам'ятаючи про минуле, вивчаючи його, жити заради майбутнього

Хто б з наших сучасників-співвітчизників не хотів мати задовільної, переконливої відповіді на питання – куди ми йдемо?

Як правило, висловлюється чимало зрозумілого скепсису. Науковці не запропонували чогось певного, конструктивного. Творча інтелігенція, попри елементарні моральні рамки, безцеремонно, часто епатуючи свідомість «пересічного люду», свариться. Політики або ж заплуталися, або й не хочуть зважати на перспективу, заглядати в майбутнє далі сьогоденного дня – «кують залізо, доки гаряче», витискуючи максимум можливого з «походу у владу», хоча «для годиться» чи то у виборчих кампаніях, масових акціях, чи й без них посилаються на «програми», «платформи», «курси» й т. ін.

Що ж, треба визнати: розуміння й обґрунтування мети руху, шляхів і методів її досягнення – справа об'єктивно не проста, передбачає для її ініціаторів, ідеологів, організаторів наявності чималих потенцій – знань, умінь, зусиль. І якщо на побутовому рівні готових давати рекомендації-рецепти, як водиться, більше ніж вдосталь, то на скільки-небудь професійному рівні ситуація видається далекою від оптимістичної. Свідомо обмежуючи сегмент аналізу й міркувань сферою, зумовленою безпосередньою фаховою діяльністю, один з можливих висхідних моментів вбачається, передусім, у пошуку відповіді на питання – а звідки ми йдемо і ким ми, власне, є?

І вже на цьому зрізі, так би мовити, ще на «дальніх підступах» до проблеми, відчувається брак консолідованого погляду на минуле, на його оцінку, повчальні висновки-уроки. Яюсь навіть дивно, що в пам'яті народу, нації існує такий різнобій, по суті, панує хаос, який породжує зневіру у правильності пройденого шляху і сумніви в перспек-

тиві, в тому, що вона виявиться прогнозовано позитивною, а історичний поступ буде незаперечно прогресивним.

Ідуть роки, світ кардинально змінюється, оновлюється, однак виникає враження, що для нашого народу час надій і сподівань загальмувався, більше того – нерідко гору беруть розчарування. І пов'язано це значною мірою з тим, якими були живильні чинники національної пам'яті.

Фактом залишається те, що українське суспільство істотно відстало від інших спільнот, або зовсім не зважає на потреби на серйозному рівні займатися проблемами колективної пам'яті, або ж через дилетантські якості тих, хто вирішував братися до справи. Це тим більш прикро, що загальною прикметою останніх десятиліть стали «memory studies» – дослідження пам'яті, до яких долучаються фахівці різних наукових галузей, при тому не лише соціогуманітарних (історики, філософи, психологи, соціологи, політологи), а й природничих (медики, біологи, хіміки, фізики і т. ін.).

Спираючись на них, важливо, зрештою, і українським науковцям по справньому долучитись до розв'язання проблем, які є викликами часу. Природно, що така місія відводиться передусім Українському інституту національної пам'яті. І якщо в цьому відношенні змарновано немало часу, тим більше невідкладним це виглядає сьогодні.

Починати доведеться з переосмислення структури пріоритетів в уяві про процеси формування національної пам'яті, про сутнісне коригування парадигми розвитку історичного знання як надійної основи живлення образів, картин минулого для оптимального визначення життєвої, громадської позиції, осягнення смислу і значення участі індивідуума в історичному поступі, де минуле, сьогодення й майбуття нерозривно пов'язані, є ланками логічного ланцюга, а опора на досвід, його уроки дієво допомагають знаходити вірні рішення, здійснювати конструктивні кроки у відповідь на нові виклики часу.

Не можна не погодитися з висновком Л. П. Нагорної, яка спеціально зайнялася вивченням проблем колективної пам'яті (зокрема історичної і національної), що у вітчизняній гуманітаристиці відсутній навіть належним чином розроблений категоріальний апарат [11, с. 6]. Вважаючи зрушення в цій сфері дійсно нагальними, ключовими для справді наукового поступу, УІНП висунув у якості першочергового завдання визначення базових понять, термінів, категорій, на розв'язання якого спрямоване започатковане видання шоквартальника «Історична та національна пам'ять». Питання методологічних підходів, розуміння й тлумачення механізмів формування й функціонування колективної пам'яті, осягнення ефективності її впливів на суспільну свідомість зайняли домінуюче місце на сторінках періодичного органу. В спеціальному випуску вміщено

матеріали учасників конференції «Національна пам'ять: соціокультурний та духовний виміри», проведеної на базі УІНП 25 жовтня 2012 р. [12].

В Інституті готується до випуску словник найважливіших термінів з їх розглядом, обґрунтуванням. Така праця видається вкрай необхідною, дуже важливою для спрямування досліджень та й практичних зусиль у цій сфері в професійне русло, подолання аматорства та кон'юнктури.

Звичайно, якісно нового рівня усвідомлення вимагає і зв'язок між науковими підходами до ролі в суспільному житті колективної пам'яті і сучасними можливостями використання для її формування і функціонування раціонального історичного знання.

Мова про те, що і далі завойовує домінуючі позиції перехід від наративізму до когнітивної історії. А це, своєю чергою, змушує до однозначного розв'язання дилеми, яка стала реальністю: неухильно слідувати за науковою методологією, яка категорично, з обов'язковістю вимагає критичної перевірки даних. Встановлення за допомогою об'єктивних критеріїв доказовості висновків, узагальнень, чи віддати перевагу умоглядним, кон'юнктурним конструктам (іноді подібні заняття з маніпуляції свідомістю чомусь іменують мистецтвом), тобто відповідно до релятивістських настанов, оперуючи псевдопоняттями, нав'язувати картини, образи минулого, які на індивідуальному й колективному рівнях видаються ситуативно потрібними, вирашними.

Гадається, що без усвідомлення моральної позиції рух до позитивного результату тут просто неможливий. Щоправда, доводиться рахуватися з такими важко переборними психологічними чинниками, як елементарний страх, звичка догоджати можновладцям, зайняти «місце найближче» до них, егоїстичні інтереси, прагнення будь-якою ціною швидкого успіху і, звичайно, гроші.

Оцінюючи сенс існування Українського інституту національної пам'яті, його керівництво сьогодні цілком усвідомлює, що науковий колектив може бути по-справжньому корисним у забезпеченні державних, національних інтересів, суспільно значимим у виробленні й здійсненні певних важливих напрямів гуманітарної політики. При цьому відсутні бодай найменші нахили перебільшувати наявні можливості, абсолютизувати свою реальну ідеологічну та політичну роль.

Залишаючись твердо переконаними в тому, що в основі національної пам'яті мають лежати міцні історичні знання, співробітники інституту розуміють, що суто евристичний рівень, яким би важливим він не був сам по собі (це насправді так і є), це лише підстава, підґрунтя для формування образу майбутнього, того, чого прагне народ, нація, країна. Лише інтуїцією, абстрактною уявою тут не обмежитися. Адже невдово-

лення сучасним станом розвитку, наявними досягненнями, а ще більше – нереалізованими можливостями – це лише відправний момент для вибудови бажаного конструкту завтрашнього дня. Щоб він був реалістичним і неодмінно мав прогресивні (принаймні, у порівнянні з сьогоднішнім) контури і характеристики, необхідне чітке, сутнісне знання й оцінка шляху, яким народ, нація, країна прийшли до нинішнього рубежу. Гідне майбуття може зводитися лише на міцному історичному фундаменті, лише об'єктивна пам'ять про минулий досвід – надійна запорука поступального руху висхідною лінією, реалізації задуманого вектору, а не блукання історичними манівцями.

Надзвичайно важливо мати на увазі умовність межі доступності до осягнення об'єктивної реальності. Зрозуміло, що на 100 % це неможливо, як неможливо адекватно повторити (проекспериментувати) минуле.

Чимале значення має і природна втрата більшого чи меншого обсягу інформації при ретрансляції подій минулого та сучасного звернення до них. Причому, це не просто поодинокі факти, а зв'язки між ними, які існували в конкретних реаліях, їх повному наборі (комплекті), і з плином часу невпинно зникають.

З цього погляду надзвичайне значення має знання традицій і налаштування на їх творче продовження. Традиції – це не чемна згадка про минуле, милування його привабливими гранями, а дійовий засіб збереження і передачі справжніх цінностей від покоління до покоління. При цьому слід наголосити, що йдеться про вірність передусім глибинним власним вартостям, що зародилися, проросли, виявили свою потугу на своєму національному ґрунті. Якщо вдаватися лише до запозичень із чужого досвіду, орієнтуватися на зарубіжні зразки (відкидати їх зовсім, звісно, також не можна) – приректи себе на сліпе слідування у неприродному, по суті – чужому фарватері.

Сучасне наукове співтовариство, вважаючи у своїй більшості історію повноцінною, традиційною наукою, що за тисячоліття існування нагромадила ефективний методологічний арсенал, напрацювала достатньо досконалий дослідницький інструментарій, піднімає одну з найстаріших галузей знання на когнітивний рівень (такий аналітичний зріз, який дозволяє розкривати смисл і мотивацію розвитку суспільних процесів від мікрорівня до макрорівня).

Звичайно, навіть наративна (описувально-передавальна, довідково-, інформаційно-емпірична) функція історичної науки здатна забезпечувати широкий загальний надзвичайно багатим для наповнення фізичної і соціальної пам'яті індивідуума, групи, спільноти. Когнітивна ж історія надає фактологічно-подієвому, документальному знанню додаткові якості ефективного знаряддя у виборі орієнтацій, готовності до усвідомлених,

неперервних, детермінованих історичною відповідальністю вчинків і дій. Без жодного наміру будь-кого образити чи, навіть, висловити сумнів у рівні професійних якостей, доводиться все ж констатувати, що загал вітчизняних дипломованих фахівців через цілу низку причин (це окрема розмова) виявився просто не готовим до зміни методологічних парадигм, дослідницьких стандартів, сприйняття й інтерпретації історії як аналітичної науки, здатної до конструювання моделей і, тим більше, пропонування прогностичних рекомендацій.

Один з неодмінних шляхів поступу – перманентно досягати живильний ресурс для розуміння духовних надбань, творчого багажу кожного окремого періоду, «інтелектуального продукту» колективів і особистості. Інакше кажучи, рівень когнітивної історії передбачає перехід від простого, хай навіть детального опису подій до «вимірювання їх якості», через рух ідей, їх невпинне удосконалення під впливом досвіду і передових наукових досягнень. Так самі собою «проступають» контури якості життя в різні історичні періоди, вимальовуються реальні обриси об'єктивно досяжних соціальних тенденцій. Отже зростають критерії вірогідності отримуваної наукової інформації – центральної методологічної проблеми історичного пізнання.

Нагальною вимогою є перегляд уявлень про співвідношення «подієвої» і концептуальної історій, соціального досвіду і наукового знання, активізація вивчення варіативності історичних процесів.

Сьогодні дедалі яснішою стає контрпродуктивність шляху «нової інтерпретації національної історії», її «націоналізації», розціненої переважно як боротьби проти «радянсько-імперського нарративу», виключення власного досвіду з «імперського контексту», з «імперсько-радянського історіографічного дискурсу». Формульоване ще кілька років тому як «національне завдання» державної політики, воно привело до такої аж надто поверхневої і сумнівної схеми: «У національній свідомості має вибудовуватися історичний символічний ряд: Батури́н–Крути–Голодомор–УПА» [7, с. 73, 76].

Тобто, увага зосереджувалася передусім на трагічних сторінках, а замість того, щоб досягти переконливої уяви про ціну, заплачену за завойовану таки незалежність, нація поставала як неповноцінна, упосліджена чи «постгеноцидна». Буквально «на поверхні» знаходиться питання, сюжети, особистості, з приводу різних оцінок, тлумачень яких виникають глибокі розколи в суспільстві. Це Лютнева, Жовтнева й Українська революції, причини Громадянської війни, сутність радянського суспільства, статус, місце УРСР в Союзі РСР, ідеологія й політика націоналізму й інтернаціоналізму, «стрибок у соціалізм», форсована колективізація й розкуркулення, трагедії голоду і репресій, причини і

хід Другої світової війни, антигітлерівська коаліція, ОУН та УПА, колабораціонізм, однопартійна та багатопартійна політична система, пострадянські трансформації, В. Ленін, Й. Сталін, Г. Жуков, С. Бандера, Р. Шухевич, А. Волошин. Тобто, на сьогодні це, по суті, все ХХ століття.

Один зі стратегічних напрямів, на якому варто зосередити увагу вже сьогодні – це дослідження, присвячені перспективі відзначення 100-річчя революції 1917 р. Неважко передбачити, що дискусії тут вибухнуть з новою силою і матимуть особливо гострий характер, а їх стрижнем, безперечно, буде ставлення до історичного вибору суспільства між реформами і революціями.

Мабуть неминуча апеляція до наявних і чимало вже «експлуатованих» в історіографії консервативних, ліберальних, соціал-демократичних і комуністичних підходів (усі вони існують у множинності версій), навряд чи призведе до просування вперед в осягненні складних проблем, що контраверсійно сприймаються й донині.

Як видається, значно раціональніше й перспективніше пошукати нових рішень на співставному ретроспективному моделюванні різних стратегій і тактик політичних сил, розрахованих на вихід з кризового стану (що було незаперечною, об'єктивною реальністю 1917 р.). Можливо, тоді вдасться подолати суб'єктивізм і в питаннях історичної детермінованості революцій досягти нового рівня розуміння одного з переламних рубежів минулого. Водночас подібні зусилля можуть виявити додаткові переваги саме когнітивних, неоінституціональних і функціональних методів досліджень.

Дуже непростим у новітній історіографії виявилось формування образів противника (ворога) і союзника (друга). Воно зазнало порівняно більших впливів зарубіжної, емігрантської літератури, її домінантних стереотипів. Пошук винних за колишні поразки, невгамовний біль, нездолення, безсилля десятиліттями накопичуваної злості вплинули на оцінки вітчизняних процесів у ХХ столітті. Прагнення звести рахунки з минулим особливо наочно втілювалися у ставленні до соціальних зрушень, їх носіїв.

До історичних праць без особливих вагань, розмірковувань почали активно залучатися імпортовані кліше про колоніальний статус України в роки радянської влади, про антилюдський, антинаціональний характер ідеології й політики комуністичної партії, про Червону армію, радянських партизан і підпільників як знаряддя окупаційного поневолення, безсовісного і безжального пограбування України, про насильницьку русифікацію нації, свідоме, цілеспрямоване нищення її культури, викорінення традицій.

Особливе звучання у вітчизняній науці має питання територіально-го становлення України, соборницьке збирання земель, кристалізація

кордонів. Шлях від зародження, оформлення ідеї до реалізації, практичного втілення в життя виявився надзвичайно тривалим, внутрішньо карколомно суперечливим, непростим для однолінійного оцінювання.

Навряд чи продуктивними в даному разі можуть бути постійні намагання протиставити одні етапи довготривалого й нерівного за інтенсивністю, навіть переривного процесу, акцентувати увагу на удавано політично вигідних віхах при одночасних спробах віднайти штучні, здебільшого надумані аргументи для негативних оцінок подій, які в кон'юктурних розрахунках сьогодення видаються «невигідними». Найнаочніше така практика презентується в логічних співставленнях подій 1918–1923 рр. і 1939–1945–1954 рр.

Принципово важливо не сходити з ґрунту науковості в аналізі досвіду досягнення Україною незалежної державності на зламі 80–90-х рр. ХХ століття, жорстко протистояти спробам підміни наукового аналізу геополітичних процесів, соціальних і національних конфліктів, що привели до краху наддержави СРСР, поверховими, примітивними схемами в душі економічного детермінізму, націоналізму чи теорії змови.

Не менш відповідального підходу вимагають історичні дослідження, присвячені розвитку незалежної Української держави. Тут особливу увагу має застосування принципово витриманих наукових критеріїв при оцінці здійснюваних реформ, їх спрямуванні, співвіднесенні з прогресивно-цивілізаторськими векторами поступу людства й засадами національної ідеї, національно-державного інтересу. Як непросто це дається представникам історичного цеху, найнаочніше виглядає при історіографічному розгляді праць про так звану помаранчеву революцію, дивних метаморфоз, які демонструють їх автори [20].

Величезний різнобій існує в уяві з приводу початків формування громадянського суспільства в Україні. Одні ладні вишукувати первісні його елементи уже в устрої Давньоруської держави, інші – в порядках Запорозької Січі. Хтось вбачає зародження підвалин і традицій правової державності (як і парламентаризму) в добі Центральної Ради. А є й чимало тих, хто вважає, що реальних передумов для створення громадянського суспільства не існує і на нинішній момент, а події останніх років свідчать, що суспільні процеси взагалі розвиваються у протилежному напрямі.

Схоже, що однією з найзагальніших проблем, яка, однак, розв'язується надто повільно й мало результативно, залишається досягнення збалансованих підходів до відтворення позитивних і негативних моментів, досягнень і втрат, героїки і трагізму у вітчизняному досвіді. Акцентувавши увагу на недоліках, віктимних епізодах і моментах (до певної міри, це звісно, й зрозуміло, й виправдано – як реакція на тогочасні

однобічні підходи радянської історіографії, замовчування нею тінювих, «небажаних» сторінок минулого), сучасні інтерпретатори історії далеко не завжди віддають належне очевидним здобуткам, які також невіддільні від життя і діяльності попередніх поколінь.

Мова, зокрема, про феномен козацької доби, гетьманської державності, звиягу українців у боротьбі за свободу і незалежність, досягнення в культурно-духовній сфері.

Або зовсім не згадується, або більше скоромовкою, якимось бюрократично-атрибутивно йдеться про те, що в минулому столітті Україна входила до першої десятки найрозвинутіших в індустріальному відношенні країн, а українці справедливо відносилися до однієї з найбільш читаючих націй планети. Загальноновизнаними були внесок у світову науку й технології вітчизняних фахівців електрозварювання, кібернетики, ракетної техніки і суднобудівництва, ядерної фізики й біології. Мистецькими досягненнями нашого народу, його творчих колективів захоплювалися практично в усіх куточках земної кулі. Значних стандартів досягли галузі освіти й охорони здоров'я...

Не забувати про це, як і про багато інших параметрів розвитку народу, нації в минулому, важливо не лише з погляду елементарної справедливості, чи обов'язкового встановлення бодай певної симетрії, а потреби справді наукового, всебічного відтворення того реального шліху, яким випало йти до сьогодення. І якщо самі собою неминучі порівняння складаються часом не на користь нинішнього моменту, умисне уникання об'єктивності – далеко не кращий спосіб впливу на масову свідомість, колективну пам'ять.

Є й дещо інший вимір. Так, зарубіжна наукова громадськість, політичні діячі й сили виявляють природній інтерес до таких феноменів у минулому нашого народу як українське питання, результати його розв'язання, реалізація соборницького проекту, досвід українізації тощо.

Рішуче відмежовуючись від будь-якої спроби підмінити наукові підходи довільними конструктами, рівною мірою варто протидіяти спробам такої ідеологізації історії, яка веде до творення так званих канонічних праць, у яких були б жорстко зафіксовані офіційні стереотипи, історіографічна ортодоксія, зацензурована, дозована інформація.

Виходячи з вищевідзначеного (розуміючи, що мова йшла лише про частину проблем, які видаються автору найважливішими, найпекучішими, однак далеко не вичерпними) до найнагальніших завдань колег істориків, гадається, варто віднести наступні:

- усвідомлення потреби невідкладного політичній кон'юнктурі розуміння історії як неперервного і спадкоємного процесу в усіх його (позитивних і негативних) проявах;

- створення єдиного цілісного історичного полотна, звідки не можна буде уже чогось довільно викреслити, або навпаки, щось свавільно додати (вписати), не плутаючи цього завдання з нездійсненими ірраціональними задумами підготовки канонічного підручника з історії України;

- смислова консолідація історичної науки, формування загальнодоступних документальних баз, верифікація і оцифровка документів, спираючись на змістовий потенціал яких кожен бажаний може співвіднести отримувану інформацію з історіописанням;

- розвиток дослідницької інфраструктури і конкурентного середовища, в якому науковий прогрес досягається шляхом професійних дискусій, відкритого співставлення і обґрунтування точок зору;

- посилення історичної складової освіти у всіх її ланках, істотна перебудова підготовки дипломованих фахівців на історичних факультетах;

- підвищення рівня вимогливості до формування кадрового потенціалу науковців-істориків вищого рівня кваліфікації (кандидатів і докторів наук), сутнісне удосконалення функціонування спеціалізованих рад із захисту дисертацій та їх експертної оцінки Вищою атестаційною комісією Міністерства освіти і науки України.

В органічному зв'язку з розв'язанням окреслених завдань щодо розвитку історичного знання знаходяться й зусилля, спрямовані на наукове забезпечення політики національної пам'яті, найважливіші з яких можна окреслити наступним чином:

- розробка сумісної із чинним конституційно-правовим полем, особливостями етнонаціонального складу населення та регіональними соціокультурними відмінностями України доктрини консолідуючої політики формування національної пам'яті – складової гуманітарної політики держави;

- підготовка та втілення в життя перспективної Державної програми заходів із формування й розвитку національної пам'яті, яка б включала науковий, культурно-просвітній, меморіальний сегменти;

- активізація наукових досліджень та аналітичних розробок з проблем функціонування національної пам'яті та механізмів її впливу на державницький, суспільно-політичний, культурно-освітній розвиток України як основи для кристалізації науково обґрунтованих рекомендацій для обстоювання історико-гуманітарної самобутності українського народу в умовах несприятливих інформаційних глобалізаційних впливів;

- піклування про розвиток гуманітарної освіти та гуманітарної культури в цілому, забезпечення високого освітнього рівня населення

як однієї з передумов захисту його свідомості від деструктивних інформаційно-психологічних впливів, які здійснюються в рамках реалізації глобалізаційних сценаріїв;

- забезпечення належного рівня підготовки фахівців (дослідників, викладачів тощо) в галузі історичних наук, котрі б оптимально поєднували збереження кращих вітчизняних науково-просвітницьких надбань, державницько-патріотичне налаштування із умінням творчо використовувати (синтезувати) кращі теоретико-методологічні надбання світової історичної науки та дослідницькі здобутки вітчизняної історичної науки;

- налагодження неконфронтаційної, громадянсько-відповідальної історичної освіти на всіх рівнях навчально-виховної системи України, яка б, зокрема, базувалася на цінностях загальнодержавного значення та враховувала інтереси формування громадянського консолідованого суспільства;

- підвищення уваги держави, громадсько-політичних і творчих об'єднань громадян України до масової просвітницької, популяризаторської роботи у сфері пропаганди історичних знань (з використанням можливостей ЗМІ, науково-популярної літератури та художньої творчості, лекційної пропаганди тощо) із наголосом на прищеплення гордості за цивілізаційні надбання українського народу, як основи мобілізації потенційних духовних сил народу на забезпечення її гідного існування у майбутньому;

- активізація обстоювання історичної складової у заходах із захисту інформаційної безпеки України від зовнішніх деструктивних впливів, які несуть загрозу реальному суверенітету й територіальній цілісності Української держави.

Суспільству важливо віднайти такі підходи, такі рецепти (мова не про штучні конструкти і умоглядні схеми), які б якщо не включали при черговому зверненні до національної пам'яті неодмінні збурення пристрастей, «війни пам'ятей», а несли позитивний заряд, гарантуючи передачу від покоління до покоління культурних смислів і цінностей, як і знань, здатних випродувати обґрунтовані логічні застереження, попередження проти повторення перевірених досвідом негативних дій, рішень, кроків.

Мати по можливості більш консолідований погляд на минуле з тим, щоб спільно торувати шлях у майбутнє – надзвичайно складна, однак настільки ж благородна і велична мета, до якої обов'язково повинно прагнути і якої неминуче досягне наше суспільство.

Список використаних джерел:

1. Ассман Я. Культурная память. Письмо, память о прошлом и политическая идентичность в высоких культурах древности / Я. Ассман. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 368 с.
2. Бойцов М. А. Выживет ли Клио при глобализации / М. А. Бойцов // Общественные науки и современность. – 2006. – № 1. – С. 93–94.
3. Вашкевич В. Історична пам'ять як функція історичної свідомості / В. Вашкевич // Політичний менеджмент. – 2004. – №6 (9). – С. 23–31.
4. Вашкевич В. Феномен історичної пам'яті / В. Вашкевич // Гілея (науковий вісник). Збірник наукових праць. – К., 2003. – Вип. 18. – С. 168–175.
5. Вельцер Х. История, память и современность прошлого. Память как арена политической борьбы / Х. Вельцер // Неприкосновенный запас. – 2005. – № 2–3. – С. 8–9.
6. Гири П. История в роли памяти / П. Гири // Диалог со временем. Альманах интеллектуальной истории. – 2005. – Вип. 14. – 116 с.
7. Зерній Ю. О. Історична пам'ять як об'єкт державної політики / Ю. Зерній // Стратегічні пріоритети, 2007. – № 1(2). – С. 71–76.
8. Касьянов Г. Украина – 1990: «бой за историю» / Г. Касьянов // НЛО. – 2007. – № 1. – С. 76–93.
9. Киридон А. М. Минуле в інтерпретаціях істориків: п'ять розвідок про пам'ять / А. Киридон. – Рівне, 2010. – 128 с.
10. Куртина Я. «Історична політика – це справа державна» / Я. Куртина // Дзеркало тижня. – 2009. – № 47, 5 грудня.
11. Нагорна Л. П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії / Л. П. Нагорна. – К.: ІПІЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2012. – 328 с.
12. Національна та історична пам'ять. Зб. наукових праць. – Вип. 4. – К., 2012. – 296 с.
13. Ницше Ф. О пользе и вреде истории для жизни // Ницше Ф. Сочинения в 2-х т. – Т. 1. – М.: Мысль, 1990. – 832 с.
14. Осторожно, история. – М., 2011. – 316 с.
15. Реєнт О. П. Сучасна історична наука в Україні: Шляхи поступу / О. П. Реєнт // Український історичний журнал. – 1999. – № 3. – С. 3–23.
16. Рикёр П. Память, история, забвение / П. Рикёр. – М., 2004. – 504 с.
17. Солдатенко В., Веденеев Д. Як не розчинитися у глобалізованому світі / В. Солдатенко, Д. Веденеев // Україна дипломатична. Науковий щорічник. Вип. 13. – К., 2012. – С. 687–740.
18. Солдатенко В. Ф. Проблеми політики національної пам'яті та завдання її наукового забезпечення // Вісник Національної Академії Наук України. – 2011. – № 11.
19. Стародубцева Л. В. Лики памяти. Культура эпохи «пост» / Л. В. Стародубцева. – Х.: ХГАК, 1999. – 266 с.
20. Толочко П. Украина в оранжевом интерьере / П. Толочко. – К.: Адеф-Украина, 2012. – 192 с.

21. Хаттон П. Х. История как искусство памяти / П. Х. Хаттон. – СПб., 2003. – 421 с.

22. Як суспільства пам'ятають: властивості та механізми функціонування історичної пам'яті // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 4 (9). – С. 35–43.

Солдатенко В. Ф. История и память: краткие субъективные заметки

Проанализировано понимание и использование понятий коллективной памяти, информационной памяти, очерчен процесс формирования специфического гранднarrативу в украинской исторической науке и его значимость в построении ценностей общегосударственного значения. Пересмотрено представление о соотношении «событийной» и «концептуальной» историй, обоснована необходимость активизации изучения вариативности исторических процессов.

Ключевые слова: Коллективная память, информационная память, культурная память, событийная история, концептуальная история.

Soldatenko V. F. History and Memory: Short Subjective Notes

Usage of the concepts of collective memory, information memory was analyzed; main outlines were given to the formation of specific grand-narrative in the Ukrainian historiography and its importance in building values of national importance. Reviewed understanding of the relationship between «event driven» and «conceptual» history, the necessity to enhance the study of variability of historical processes was proved.

Keywords: Collective memory, information memory, cultural memory, event history, conceptual history